

Székelyhidi Ágoston

Nemzet, anyanyelv, anyaország

*Kazinczy Ferenc emlékezete születésének 250. évfordulóján
és a magyar nyelv évében*

Kazinczy Ferencre emlékezünk születésének 250. évfordulóján, ugyanakkor a magyar nyelv évét ünnepeljük. Ezek az alkalmak egybetartoznak. Anyanyelvünk nemzeti üggyé emelését Kazinczy Ferenc kezdeményezte, és most nekünk ezt a nemzeti ügyet kell mérlegre tennünk. A magyar nyelv éve 2009-ben úgy ünnep, hogy bajokat tár fel, és feladatokat tűz ki. Kazinczy Ferenc nemzetépítő munkássága ebben érvényes példának és mércének számít.

Példa és mérce – de hát miben is? Ezernyi foglalkozás, szakma, érdek, irányultság, kapcsolat ezernyi szükségletére és területére szakadozó világunk veti fel ezt a kételkedő kérdést. Mindenekelőtt erre kell választ találnunk. A meggyőző válasz maga is Kazinczy Ferencztől ered. Kudarcok és sikerek, viták és közös szándékok alapján nemzet és anyanyelv viszonyát 1819-ben így összegzi: „A nyelv egyik legfőbb kincse, egyik legfőbb díszje a nemzetnek, s a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője.” Az anyanyelv létmódját és szerepét itt nem máshoz, mint a „nemzeti lélekhez” köti. Később is a lélekre hivatkozik: „A nyelv dolgában nem a szokás a főtörvény, hanem a nyelvi ideálja, hogy a nyelv az legyen, a minek lennie kell, a minek lennie illik: hív, kész és tetsző magyarázója mindennek, a mit a lélek gondol és érez.” Látszólag szűkítést, sőt egyoldalúságot érünk tetten ebben a meghatározásban. Kazinczy Ferenc azonban mindig a nyelv, az anyanyelv teljességében gondolkodott. Ha az anyanyelvi ügyét a „nemzeti lélekhez” kötötte, a kölcsönös kiteljesedést tette mércévé. A nemzeti közösség az anyanyelvtől, az anyanyelvi a nemzeti közösségből meríthet indítékot és erőt a kiteljesedéshez – erről volt és erről van szó.

Történelmileg is itt köthetjük össze a szálakat. Kazinczy Ferenc hosszú pályáján, az 1780-as évektől haláláig, 1831-ig szüntelenül a nemzeti alárendeltség és a szellemi lezártság nyavalyáival küszködött. Közösségvállalásból és felelősségtudatból ezért aztán végig nemzeti és szellemi szabadságjogokat képviselt. A maga módján mindezt a magyar anyanyelv szabadságjogába sűrítette bele. Ez a törekvés akkor átfogta a nemzet és az ország egész életét, vele együtt az önkényuralmat gyakorló Habsburg Birodalmat, ezáltal Európát.

Európa épp az 1780-as évektől a nemzeti közösségek ébredésének világtörténelmi korszakváltásába lépett. Nemzeti közösségekről beszélünk, vagyis emberi, család-

di, települési, térségi, szellemi, vallási közösségekről. Ezeket a közösségeket a saját önazonosság, önkifejezés, önrendelkezés hajtóerői mozgatták. Nevezetesen tehát ezekben a körökben az működött, „a mit a lélek gondol és érez”, és ami természete szerint az anyanyelvben ölt alakot. A nemzeti közösségek ébredésének világtörténelmi korszakváltása a Habsburg Birodalom keretében ezért jelent meg az anyanyelvi szabadságjogok követelésében. A császári udvar maga is így járt el. II. József 1784-ben a latin helyett a németet tette hivatalos nyelvvé. A magyar országgyűlés először 1789-ben Pozsonyban határozott az anyanyelv belső, testületi használatáról, majd 1792-ben a hivatalos használatot Erdélyre terjesztette ki. A birodalmon belül a szerb, a cseh, a horvát, a román nemzeti közösség képviselői 1791–92-ben léptek színre az anyanyelvi szabadságjogáért. Bizony, Európát az anyanyelvek szabadságjogának mozgalmi formálták a birodalmak Európájából a nemzetek Európájává. Ott és akkor az anyanyelvek világtörténelmi főszereplőként mutatkoztak meg.

Térjünk vissza azonban a mi nagyon érzelmes, nagyon elszánt és nagyon gyakorlatias Kazinczy Ferencünkhöz. Gyakorlatiassága abban vált meghatározóvá, ahogy minden más közül a lelki vagy érzelmi, erkölcsi, szellemi indítékokat emelte ki. Jól számított. A Habsburg Birodalomba zárt magyarság európai léptékű megújhodását elsősorban belső erőforrások táplálhatták. Az anyanyelvet pedig együtt látta belső erőforrásnak és a megújhodó nemzet fontos alkotórészének. Ezt a kölcsönös kiteljesedést kívánta, ezzel mért, erre törekedett. Nyelvszemléletét és nyelvalakító munkásságát ez a teljesség jellemezte. Költőként, elbeszélőként, műfordítóként, szerkesztőként, no meg nyelvészként a szellemi, művészi, szakmai teljesítmény összhangzó elemeivel végül ezt a nyelvszemléletet és nyelvalakítást szolgálta. Ha kellett, saját tévedéseinek belátása és helyesbítése árán. Az anyanyelv kiteljesítésének szolgálata a harcok nyelvújítót akár a konok hagyományőrökkel is megbékéltette.

Elévülhetetlen példát és mércét állított az anyanyelv teljességével és teljességében. Személyes érzelmessége, elszántsága és gyakorlatiassága is ebben a nyelvszemléletben és nyelvalakításban találkozott. Íme: „A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásba futó színeinek gyönyörű játékával. Elbontja a szép játékot, a ki a színeket a magok nemeire akarja osztani. Hadd játsszák játékokat itt is a törvény, a szokás, az analógia, az euphonia, az ízlés, a régiség, az újság, a magyarság, az idegenség, a hideg józanság, a poetai szállongás, s hagyjuk a czirkalmat és lineát máshova... Jól és szépen az ír, a ki tüzes ortzhologus és tüzes neologus egyszersmind, s egyességben és ellenkezésben van önmagával... A mi nyelvünk anya, leány s ismert rokon nélkül úgy áll a több nyelvek között, mint a phoenix az ég madarainak számában; s e miatt, s azért is, hogy minden új nyelvek közt maga ez zengheti el egész tisztaságában a görög és a római lant mennyei zengzeteit; valamint azért, hogy ez a görög nyelv bájjait, a rómaiak méltóságát, az olasznak hevét, a francziának könnyűségét, az angolnak és németnek erejét igen nagy mértékben már most is utolérheti – ezt

a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a mienk.”

Lám, ez a felszólítás is a szeretetre, a lélekre bízva az anyanyelv ügyét. Hihetünk, és higgyünk is Kazinczy Ferencnek. Eddig nem esett szó politikai, jogi, intézményi, gazdasági feltételekről – épp avégett, hogy tisztán előtáruljon az anyanyelv közvetlen emberi és közösségi kölcsönössége. Ebben a tükörben mutatkozhat meg most már a hasonlóság és a különbség is a nemzeti nyelv történelmi kiteljesedése, illetve jelene között. Hitelesebb lehet így a kép és a következtetés. El kell jutnunk odáig, hogy mérlegre tegyük különböző magyar csoportok és közösségek felelősségét az anyanyelv mai és holnapi állapotáért.

Nos, a kiteljesedés korszakában az anyanyelvért felelősséget vállaló személyiségek ugyan hol jobban, hol rosszabbul tették dolgukat, de területileg egységes nyelvi közösségre számíhattak. Ez a magyar nyelvi közösség a történelmi országhatáron belül élt, habár román, szlovák, német, szerbhorvát szintén nyelvi közösségek társaságában. Ismerünk például egy térképet 1844-ből, amikor a magyar országgyűlés az anyanyelvet általánossá és hivatalossá tette – a regionális oktatási felügyelőségek az anyanyelv tanítására iskolák százait jelölték ki Nagykanizsától Csíksomlyóig, Késmárktól Pétervárig. Trianontól, 1920-tól ezt a területileg egységes nyelvi közösséget a világpolitika szétszakította, és több idegen ország fennhatósága alá kényszerítette. Ezek a nyelvi részközösségek, egyben nemzetrészek kisebbségi helyzetbe szorultak, elszigetelve különböző többségi nemzeti és nyelvi közösségekben. Idővel aztán ez a folyamat még tovább tagolódott. Közép-Európában 1989–1992 után a nemzetfejlődés megint új államokat létesített. Az elszakított magyar nemzetrészek és nyelvi részközösségek az országhatáron túl jelenleg nyolc szomszédos államban keresik boldogulásukat: Ausztriában, Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Moldvában, Szerbiában, Horvátországban, Szlavóniában. Fontos megjegyeznünk, hogy ezek a közösségek őshonosként éltek és élnek a történelmi szállásterületen. A nyugati világ magyar nemzedékei menekülteként, száműzöttekként, kivándoroltként szóródtak szét és telepedtek le.

Ország, nemzet, anyanyelv szétbomlásával új történelmi szereplő jelent meg – az anyaország. Az anyaország fogalma, eszmei és valóságos alakja különlegesen viszonyul az anyanyelvhez. Az országhatáron kívülre kényszerített nemzeti és anyanyelvi közösségek környezetét többségi idegen államok és nyelvek jelentik. Ezt az együttélést az adott államokban a kisebbségbe kényszerített magyar nemzetrészek és nyelvi közösségek szabadságjoga határozza meg, ám ugyanakkor az anyaország felelősségvállalása. Ebből az alaphelyzetből kell kiindulnunk.

Ami az anyanyelvi szabadságjogokat illeti, bizonyítsanak a tények. Az 1967 óta világszerte elfogadott Kloss-féle ötfokozatú minősítés ebben legmagasabb szintnek az érintett államon belül az egyenrangú hivatalos státust nevezi meg, legalacso-

nyabbnak pedig a nyelvhasználat tiltását. Fájdalom, még a legalacsonyabb szint, a legrosszabb körülmény is vonatkozik egy kisebbségbe kényszerített közösségünkre, a moldvai magyarokra. A legmagasabb, legkedvezőbb jogállással viszont sehol sem találkozunk. Marad a megszorító középső szint: „a kisebbségi nyelvhasználat különféle hatósági engedélyezése, a hivatalos státus alatt.” Mindez amúgy alkotmányos demokráciákban, az Európai Unió hatókörében zajlik. De hát idegen nemzetek, idegen államok törvényhozásának viselkedéséről beszélünk.

Kilencven év alatt még egymást követő nemzedék élte és éli meg az önazonosság szabadságjogának ezt a szűkítését, olykor megtagadását. A személyes nemzeti hűség-re és a közösségi képességre a kisebbségi sors többletterheket rótt és ró. Közben ezekben a térségekben az anyanyelv szétfejlődése indult el. Az anyanyelvnek ezeket a szétfejlődő ágait a többségi környezettel és nyelvvel való együttélés alakítja – a házasságtól a törvényhozásig, a piactól az egyetemig és a médiáig, a munkahelytől a vallásig. A szókincsben és a nyelvi regiszterekben szétfejlődő ágak mind szűkebb körre szorítják az anyanyelv belső egységességét. Igaz, a magas szintű irodalmi nyelvnek épp a nyelvi kisebbségi közösségekben van nagyobb keletje. A határon túli nemzeti közösségek beszélői viszont most már a legszélesebb körben az elszürkülő, lebomló vegyes köznyelvet használják. De a beszélők maguk is fogyasztoknak. Egyebek mellett a szakmai beilleszkedés és a pályafutás követelménye, a munkaerő szabad áramlása, a vegyes családok és a hatalmi-hivatali ütközések hatására terjed a nyelvvelhagyás, a nyelvcsere, a beolvadás. Különösen a magyar szórványok kopnak, töredeznek.

Ezek alapján kell szembenéznünk az anyaország felelősségével. Ennek a felelősségnek az iránya és a mércéje itt nyilván abban áll, hogy a határon túli magyar közösségeket hozzásegítse az anyanyelv teljességének visszaszerzéséhez – a lehetséges teljesség önkéntes visszaszerzéséhez. Ha anyaországot mondunk, most főleg a hazai értelmiségi és politikai közszereplőket értjük rajta. Magam is egy vagyok a sorban, tapasztalatom és véleményem ezt fejezi ki. A hazai értelmiségi és politikai közszereplők 1918–20 óta két úton járnak – vagy a nemzeti önrendelkezés vagy a nemzetek feletti kapcsolattartás elsőbbségét vallják. De bizony ezek az elsőbbségi törekvések nem egyszer kizárólagosságba fordultak és fordulnak. Az 1989–90-es közjogi rendszerváltozás után ez a két oldal együttműködhetett volna az anyaország említett felelősségvállalásában. Nem így történt. Az anyaország felelősségét a határon túli magyarok iránt a főleg és elsősorban nemzeti önrendelkezés hívei képviselik.

Itthon a felelősségvállalás törvénybe foglalásának és intézményesítésének bővítését tűzték célul, valamint általában a nemzettudat és a közösségvállalás mélyítését. A kisebbségi nemzeti közösségeket a számukra szükséges esélyek intézményi keretének megteremtésében támogatják. A külpolitikában és a diplomáciában a nemzeti és nyelvi kisebbségi szabadságjogok rendszerszerű érvényesítésén dolgoznak. De a

nemzeti önrendelkezés ezen közszereplői minduntalan gáncsoskodásba, támadásba, nyílt rombolásba ütköznek – itt, az anyaországban. Kazinczy Ferenczel szólva „a nemzeti lélek” Magyarországon azért nem bátortalanodik el. A nemzeti önrendelkezés anyaországi hívei az irodalomban, a tudományban, a művészetben, a médiában, a közéletben és az emberi kapcsolatokban következetesen képviselik a nyelvi és a kulturális nemzet egyetemességét. Más kérdés, hogy most, a magyar nyelv évében, az édes anyanyelv teljességének és egységességének veszélyeztetettsége idején mit tartunk az anyaország felelősségvállalásának hazai ellenzőiről. Nyíltan romboló, nyíltan támadó döntéseik és lépéseik bizony nemzetáramlással értek fel például a védelemet jelentő kettős állampolgárság megakadályozásában, a Magyar Állandó Értekezlet és az Illyés Közalapítvány megszüntetésében. Súlyos a vád, de ki kell ezt mondanom, mivelhogy túl nagy a tét. Ha az anyaországi értelmiségi és politikai közszereplők nem fokozzák erőfeszítéseiket a mindenoldalú támogatásban, a határon túli magyar beszélők közössége tovább fogyatkozik. Ez aztán a magyar önazonosság, a nemzethez tartozás körét szűkíti.

Idézzük fel ezen a helyen Kazinczy Ferenc örökérvényű gondolatát anyanyelv és nemzet viszonyáról: „A nyelv ... a nemzeti léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója s ébresztője.” A magyar nyelv kiteljesedésének szakaszában, 1819-ben írta ezeket a szavakat. Csaknem kétszáz évvel később, 1999-ben megjelent egy moldvai csángó asszony, bizonyos László Józsefné hasonló vallomása erről. Ezt az asszonyt a magyar anyanyelv szeretete, féltése, megmentése indította: „Ojan szók vannak, hogy béesik a szüvihez az embernek. S bé kell tedd es! Élessen ki kell mondd azt a szót, s bé kell tedd az embernek a szüvihez. Met ha élessen s lassan megmondod, akkor neki jólesik, s ha nem, ő nem érti meg, átolmejen a szüve mellett”. Ez a magyar nyelvi közösség most már a szétmorzsolódás küszöbére sodródott. László Józsefné szerint még az tarthatná meg őket, ha szívükben, azaz „nemzeti lelkükben” erősödnének, épp a nyelv, az anyanyelv által.

Ez a legkisebb magyar történelmi nyelvi közösség a Kárpát-medencében. A sorsa azonban az egyetemes nemzet és az egyetemes anyanyelv sorsát érinti. Ha ez a nyelvi közösség elhal, egy kicsit mindannyiunkban elhal a „nemzeti lélek”. Nem engedhetjük, hogy így legyen. A magyar nyelv éve ezért főleg az anyaország értelmiségi és politikai közszereplőinek felelősségére figyelmeztet, ezt a felelősséget állítja mércéül a nyilvánosság elé. Kazinczy Ferenc áldott emlékezetét pedig őrizzük, ápoljuk és tudatosítsuk – nehogy „átolmejen a magyarok szüve mellett”!

Ünnepi beszéd Kazinczy Ferenc szülőházánál, Érsemjénben, 2009. július 3-án.

Zimányi Árpád

Nyelv, nyelvhasználat, nyelvváltozás

Számvetés a magyar nyelv évében

Szép csöndesen telnek a magyar nyelv évének napjai. Legalábbis abból a szempontból, hogy az ilyesféle jeles alkalmakat – napokat, heteket, éveket, egyszerűen ünnepeket – látványosabban szokták megülni. A nagyobb nyilvánosság pedig mindeddig nemigen részesült az ünneplés örömeiből. Igaz, kedve sem, ereje sem nagyon lett volna, ha közállapotainkat nézzük, de hát éppen az ilyen események kellenének a léleknek, a szívnek meg a társadalomnak is, hogy erőt merítsünk múltunkból és magunkból.

Pedig nevezetes évforduló kötődik 2009-hez. Azért választottam a magyar nyelv évének, mert 250 évvel ezelőtt született Kazinczy Ferenc, akinek nyelvújító munkásságáról – némi derűlátással merem remélni – még a humán műveltséggel kevésbé megáldott honfitársaink is hallottak valamit. A széphalmi mester kiterjedt tevékenységének egésze persze nem fér bele a nemzeti köztudatba, de személye és a nevétől elválaszthatatlan nyelvújítás fogalma legalább felidézhető jelképpé vált s maradt a mai Magyarországon is. Erősítheti mindezt, hogy a zarándokhelyé vált Széphalom tavaly óta már nemcsak a Mauzózeum miatt látogatható. A magyar nyelv hetének rendezvénysorozatában ugyanis felavatták a Magyar Nyelv Múzeumát. Méltó helyet kapott ez a sajátos kiállítás, amely a maga nemében egyedülálló határainkon innen és túl.

Szóval mégiscsak nevezetes évforduló 2009, a magyar nyelv éve. Ennek kapcsán tartsunk némi önvizsgálatot, vajon milyen állapotban leledzik nyelvünk a kommunikáció, a kommunikátorok és a média korában. A szenttelen és pragmatikus nyelvhasználó, illetve a nyelvészek egy része értéksemlegesen közelíti meg ezt a kérdést, míg mások, a hagyományos felfogás hívei összevetik a múlt és a jelen nyelvállapotát, és ebből szűrik le megállapításaikat. Nincs mit csodálkozni azon, hogy az ilyen összevetés eredménye nemcsak napjainkban, hanem általánosságban is kedvezőtlen képet mutat. A nyelvváltozást annak átélői, közvetlen tanúi szinte törvényszerűen romlásnak-rombolásnak élik meg, hiszen a megszokott formák eltűnése, átalakulása a múlt egy darabjának elvesztésével egyenértékű.

Az utóbbi évtizedekben átértékelődött, sőt háttérbe szorult a nyelvi műveltség. Azért érdekes ez a változás, mert életünk legtöbb területén mind erőteljesebb alapkövetelmény a pusztán tájékozottságon messze túlmutató elmélyült tudás, legyen szó akár informatikai ismeretekről, adózási, jogi szabályokról vagy egyéb társadalmi, életvitelbeli tényezőkről. Túlszabályozott korunkban a nyelvi

kultúra azon kevés területek közé tartozik, amelyben a szabálykövetés parancsa sokat veszített erejéből. Korábbi hagyományos értékeink, mint a szép beszéd, a választékos fogalmazás, a stílusosság hovatovább avított dolgoknak tűnnek. Pedig felsorolni sem tudjuk azokat a foglalkozásokat, ahol az alkalmazás előfeltétele a hatásos kommunikációs készség. Az utóbbinak persze nincs mindig köze az igényes nyelvhasználat követelményeihez: a nyelvi műveltség mai fogalomköre – a korábbi gyakorlattal szemben – nem szűkül le az irodalmi nyelvre: manapság a mindenkori helyzethez illő nyelvhasználat, az úgynevezett nyelvi és stilisztikai adekvátság, helyénvalóság fogalma került előtérbe, ami a korábinál szélesebb és színesebb nyelvi terepet foglal magában.

Korunkban – az egységesüléssel szemben – ismét a nyelvhasználat erőteljes differenciálódása érvényesül. Történelmi léptékű változásról van szó, mivel több évszázados folyamat váltott előjelet. A 15. században indult meg a nyelvi egységesülés, melynek csúcspontja a nyelvújítás kora, és legfőbb eredménye a nemzeti nyelv, ezen belül az irodalmi nyelv és a nyelvjárásokon felülemelkedő – valójában inkább azokat összekötő, kiegyenlítő – egységes köznyelv kialakulása. Az utóbbi évtizedekben viszont a nyelvi sokszínűség nyert teret és mind nagyobb nyilvánosságot. A sajtó, a rádió és a televízió immár nem az irodalmi nyelv, a normatív nyelvhasználat – mai szakszóval: sztenderd – terepe, hanem mindenféle nyelvi réteg és stílusforma közvetítője. Sőt: legkevésbé talán a hagyományos irodalmi nyelv érvényesül. Paradoxon, de a differenciálódás mellett továbbra is beszélhetünk egységesülésről, normateremtésről, sztenderdizációról. Nem az irodalmi nyelvben és a köznyelvben, hanem a szaknyelvekben, amelyek művelése, magyarázása háttérben folyó, látványos eredményekkel nem mindig kecsegtető fáradozás.

A legszembetűnőbb dolog talán az, hogy a nyelvváltozás üteme rendkívüli mértékben felgyorsult. Ezt érzi mindenki, aki panaszkodik napjaink nyelvhasználatára, a fiatalok beszédére, az újságírók stílusára, a televíziók szinkronfordításaira. A gyors ütemű átalakulás óhatatlan következménye, hogy mértéke hovatovább átlépi a társadalmi elfogadhatóság küszöbét. Mivel a közönsnyelvűség lényege az akadály nélküli gondolatcsere és -követítés, illetve a megértés, zavaró mértékűvé mégsem válhat a nyelvváltozás. Ezt elsősorban a természetes önszabályozási, öntisztulási folyamatok teszik lehetővé, másodsorban pedig a – napjainkban gyengülni látszó vagy inkább átértékelődő – tudatos beavatkozás, a nyelvművelés és a nyelvi tervezés.

Melyek azok a területek, ahol leginkább szembeötlő nyelvhasználatunk átalakulása? A válasz megfogalmazásakor a bőség zavarával küzdünk. Ugyanis nem szorítkozhatunk csupán egy-két jelenségre, hanem nyelvünk tárházának kifogyhatatlan kínálatából kell szemelgetnünk, még ha vázlatos képet kívánunk is adni a 21. század elejéről, tehát a legfrissebb és legégetőbb kérdésekről.

Kezdjük egy olyan szóhasználati, stilisztikai jelenséggel, amelyet az árnyalatok eltűnésének nevezhetünk. Időszerű példával világítsuk meg, hogy mit rejt ez a fogalom. A közelmúltban történt tragikus fürdőbaleset következményeiről beszámolva, a közszolgálati rádió hírműsoraiban folyamatosan azt hallhattuk, hogy „*foglalkoztatás* körében elkövetett, halált okozó veszélyeztetés” ügyében nyomoz a rendőrség, holott helyesen „*foglalkozás* körében” elkövetett cselekményről kellett volna beszélni. Ugyanitt lehettünk fültanúi korábban annak, hogy az egyik nemzetközi konfliktus kapcsán következetesen „*emberiség* elleni bűnök”-et emlegettek. Mint tudjuk, az „*emberiség* elleni bűnök” nemzetközi jogi kategória. Az efféle csekély különbségek nem szűrnak szemet, egyáltalán nem feltűnőek, ám a pontos fogalmazás velejárói. Mégis a lazuló nyelvhasználatban rendre előfordul a hasonló alakú, de eltérő jelentésű szavak felcserélése: *helység* – *helyiség*, *helyt ad* – *helyet ad*, *létére* – *lévén*, *törvénykezés* – *törvényhozás*. Kötött szókapcsolatainkban, így szólásainkban, közmondásainkban is visszatérő jelenség szövegük módosulása. Jól hangzik, hogy a tárgyaló felek „*egymás kezéből vették ki a kilincset*”, de hát a megszokott forma: „*egymásnak adták a kilincset*”. Pár évtizede még nem létezett a „*gátat szab*”, hiszen „*határt szabtunk*” és „*gátat vetettünk*”, manapság viszont az utóbbi kettő keveredéséből nemcsak kialakult, de szóban és írásban egyaránt rögzülni látszik az előbbi szókapcsolat. A jövő nemzedéke talán már így fogja megtanulni, és előbb-utóbb szótáraink is ezt tartalmazzák.

A közeli jelentések összemosódása mellett ugyancsak erőteljesen érvényesül a szavak jelentésváltozása. A korábban csupán szaknyelvi *kommunikál* és a *kommunikáció* mára köznyelvünk részei lettek, némi jelentésbővüléssel. Többek között a következő magyar megfelelőket helyettesítik: *közöl*, *közvetít*, *kifejez*, *mond*, *beszél*, *jelez*, *üzen*, *átad*, *sugall*, *nyilatkozik*, *kijelent*, *bejelent*, illetve *közlés*, *tájékoztatás*, *üzenetátadás*, *üzenettovábbítás*, *információátadás*, *információcsere*, *összeköttetés*, *kapcsolat*, *érintkezés*. Szinte észrevétlenül, de hasonló szerteágazó módon bővült *abszolút* szavunk használati köre. Alig néhány évtizede szótáraink és nyelvművelő kézikönyveink még alakilag is elkülönítették az *abszolút* melléknevet az *abszolúte* határozószótól. Az előbbi alapjelentése: *teljes*, *tökéletes*, *feltétlen*, míg az utóbbié: *teljesen*, *teljességgel*, *teljes mértékben*, *egészen*, *korlátlanul*, *egyáltalán*, *mindentől függetlenül*, *biztosan*. Mára ez a különbségtétel szinte teljesen eltűnt (*abszolúte eltűnt!*), és mindkét értelemben, pontosabban mindenféle értelemben az *abszolút* szerepel. Gyakran felelőszóként, igenlő értelemben is használatos, ez pedig igazi újdonság: *Az új lemezekkel terveztek-e megújulást?* – *Abszolút.* (= Igen. Hogyne.)

Igazi nyelvgazdagító elemünk az igekötő. Segítségével igen egyszerűen újabbnál újabb jelentéseket, árnyalatokat hozhatunk létre, de befolyásolhatjuk, színezhettük magát a stílust is. Szemünk előtt alakult ki a *be* igekötővel tucatnyi új alakulat,

amelyek többsége az ifúsági nyelv és a bizalmas szóhasználat körébe tartozott, néhány azonban már a köznyelvet ostromolja. A nyelvváltozás elevenségét bizonyítja, hogy megszokott, hagyományos formákat váltanak fel, így ellenérzést is kiváltanak. Közülük – kialakulását tekintve – időben az első, ugyanakkor a leginkább elterjedt a *vállal*, *elvállal* helyett alkalmazott *bevállal*, de jöttek az újabbak, mint a *beájul*, *behal*, *bealszik*, *befenyít*, *befigyel*, *bejósol*, *besért*, *beszól*, *bepróbál*, *bekérdez*, *beújít*. Körükben is érvényesül a nyelv önszabályozó szerepe és a társadalmi szűrő, ami gátat vet általános elterjedésüknek.

Más nyelvváltozatoknak is megvannak a maguk képzett vagy igekötős újdonságai, manapság kiváltképp a sajtónyelvnek. Szemléletes, tömör, ugyanakkor egyedi szóalkotás a *felbankárosodás*, közismert fogalom a *feltőkésítés* és a *piacosodás*, az *elfeketedés* a gazdaság át nem látható voltára utal, a *lehalazás* – a *lehalászás* mintájára keletkezett – szakszó. A hivatalos nyelv furcsa leleménye az *előmegvalósíthatóság*. Az idegen szavaknak is nagyon hamar kialakul képzett változatuk, s így egyre jobban beépülnek nyelvünkbe: *mobilozás*, *jetskizés*, *e-mailezik*, *plázázik*, *blogol*.

Áttekintésünket folytassuk részletesebben az idegenszerűségekkel. Ez önmagában is hatalmas terület, és az újdonságok sora itt kifogyhatatlan. Mielőtt egyedül napjaink velejárájának vélnénk ezt a folyamatot, szögezzük le, hogy mindig is létezett a nyelvek kölcsönhatása, gondoljunk csak a magyart érő szláv, latin és német hatásra. Az angolnak köszönhetően manapság nem közvetlen szomszédunktól veszünk át nyelvi elemeket, hanem a legnagyobb világnyelvből, korunk nemzetközi közvetítő közegéből. Egyszerű szókölcsönzés helyett olyan összetett hatásrendszerrel beszélhetünk, amely a nyelv minden szintjén érvényesül. Imént a szavakat említettük, ez az a terület, amelyet mindenki érzékel, és saját véleménye szerint értékeli. Éppen ezért most itt bővebben nem is térünk ki rá. Az idegenszerűségek érvényesülnek a kiejtésben (pl. idegenszerű dallam, hangsúly, vagy egyes szavaknak a korábbi magyaros helyett idegen ejtésmódja), a helyesírásban (a nagy kezdőbetűs kifejezések terjedése), egyes toldalékolási, alaktani jelenségekben (idegenszerű vonzatok, képzők), a nyelvtani szerkezetekben, a nyelvi szokásokban (idegenszerű köszönési, udvariassági formák, szólásmondások, keresztnévadás).

A felsoroltak közül vessünk egy pillantást az alaktani jelenségekre és a nyelvtani szerkezetekben megjelenő anglicizmusokra, mivel mindkettő a kevésbé ismert rejtett hatások közé tartozik. Angol tükörfordítások révén latinos formák váltanak föl magyar képzővel létrehozott szavakat: *evakuálás* helyett *evakuáció*, *kvalifikálás* helyett *kvalifikáció*, hasonlóan: *emírség* – *emirátság*, *partnerség* – *partneritás*, *szponzorálás* – *szponzoráció*. A több nyelvet – jelesül az angolt, a latint és a magyart – egyaránt érintő ilyen áttételes folyamatok mellett igen jellemzőek a közvetlen kölcsönzések is. Típuspéldájuk az *e-mail* – *e-level*, amelynek rendkívül

gyorsan egész szócsaládjá alakult ki: *e-commerce* – *e-kereskedelem*, *e-shopping* – *e-bevásárlás*, valamint *e-bank*, *e-közigazgatás*, *e-tankönyv*. Szőrendi idegenszerűségeink között számos olyan létezik, mint a *Suzuki Kovács*, *Honda Szabó* vagy a *Vitamin C* – mindahány közös jellemzője a fordított szórend. Tágabb összefüggésekbe helyezve: ezekben az egyszerű kifejezésekben az uráli-finnugor nyelvek szórendje áll szemben az indoeurópai nyelvekével. A vonzatszerkezet megváltozását példázza a már említett *kommunikál* ige, amely a legutóbbi időkig nem kaphatott tárgyi bővítményt. Angol hatásra, fordítások révén kialakult a tárgyas *valamit kommunikál*, *azt kommunikálja* szerkezet, a korábbi tárgyatlan ige mellett (*az ember kommunikál*). Nyelvészeti szempontból az ilyen változásokat jelentősebbnek, azaz mélyebbnek tartjuk, mint az idegen szavak pusztá átvételét. Azok ugyanis beleilleszkedhetnek nyelvünkbe, alkalmazkodhatnak sajátosságainkhoz, így jövevényszókká válhatnak.

Egy-egy nyelv szólásaiban tükröződik az adott kultúrkör és szokásrendszer. Mégis természetes folyamat a kötött szókapcsolatok átvétele, kölcsönzése. Hagyományos szólásaink, közmondásaink jelentős része más európai nyelvekből, kultúrákból származik. A legújabb átvételek közé tartozik a bizalmas nyelvhasználatban az *el vagyok havazva* kifejezés. Belső fejleményünknek látszik, de írásos adatok tanúsága szerint is alig két évtizeden belül jelent meg, és angol tükörfordításokra vezethető vissza.

Csak ízelítőt adtunk a mai magyar nyelv állapotáról. Ha pontosítani akarjuk az iménti megállapítást, hozzá kell tenni, hogy természetszerűleg a mai magyarországi nyelvhasználatra szorítkoztunk. A határon túli magyarság nyelvezete ugyanis – részben – másféle hatásoknak van kitéve, és eltérő sajátosságokat mutat, akár a szórványban élőket, akár Kárpát-medencei nemzettársainkat nézzük. Körükben ugyanis a Trianon óta eltelt közel egy évszázad a magyarországitól eltérő folyamatokat is elindított. A határok részleges eltűnése, a kulturális értékek szabad(abb) áramlása és az anyaországi médiumok elérése azonban már kezdi kiegyenlíteni az esetleges különfejlődést.